

Голка.

а давнихъ часивъ колысь на Вкраини булы таки люде, що не признавали надъ собою ніякои влады. Кожный зъ ныхъ мавъ старшого за ворога, ривного за брата, бо въ тій ривни поважавъ самого себе, власну самоистность; а меньшихъ мавъ за быдло, прахъ, смиття. Усе, що Господь щедрою рукою розсыпавъ по свиту, усе те побачылы бъ у ихъ палацахъ, а кругомъ тыхъ палацівъ непокрыти халупы, обидраный, голодный и холодный людъ. Усе добре и чуле, чымъ надила Господь чоловика, даючы йому сердце й душу, усе те въ ныхъ заплыло глеемъ чванства, ганьбы и ненаклы. И якъ то чудно усе въ ныхъ зложылось и перекорылось: проповидувалы вольность, непидлеглисть, а тымъ часомъ чухралы батогамы свою жъ такы шляхту! Палылы слободы, выбывалы народъ тысячами, плакалы надъ ихъ безголов'ямъ. Строилы манастыри, костьолы, а души свои губылы у тяжкыхъ грихахъ. На втиху соби стріялы, палылы и вишалы людей; безъ выны каралы, безъ заслугы награждали, для своеи корысты переганялы на лембыкъ чоловичи сльозы, трудовой питъ и кровь, щобъ зъ видра добуты хочъ одну краплю золота. Хочъ бы увесь свитъ зъ людьмы вверхъ дномъ перевернувся, тилькы бъ имъ було добре, тилькы бъ усе робылось по ихъ воли, якъ имъ схотилось. Широко и далеко простяглась та воля; здається, якъ бы вона встала, то й неба бъ достала!... А знаєте, люде добри, якъ звалы тыхъ людей?... Польськымы магнатамы!...

Роскажу вамъ де-що про одного изъ сього кола магната, про Потѣцького, що колысь жывъ у Тульчыни. Може, вы чувалы, що винъ на своему вику выроблявъ? Немылосердный винъ бувъ до всього люду, а найгирше до жывивъ. Для своеи втихы чого

винъ зъ нмы не выроблявъ!... Було, намалое вуглемъ на стини чортяку, се-бъ то чарный китъ, та й прыневолюе жыда улучать того кота каминцямы, распаленымы въ коминку. Тилькы жыдъ доторкнется до каминця, и репетуе: „вай-вай!“—попикъ сердешный пальци,—а той його канчукомъ:—Улучай,—каже,—Иродивъ сыну, а не то—до смерти зачухраю!—Ничого робыты, хапа неборакъ каминець, шпурне; колы не влучыть,—бье жыда за те, що промахнувся, а влучыть, зновъ шмага:—За що,—каже,—бьешъ чарнёго кбта?—Та такъ и грається зъ нымъ, якъ китъ зъ мышою, покы не замордуе бидолашного до полусмерты.

Разъ встрельвъ винъ жыда—не своего, а другого якогось пана, такого жъ магната, якъ и самъ. Та ще якъ встрельвъ! Давъ жыду дукать та й каже:—Лизь лышень на вербу та кукай.—Жыдъ элизъ, тилькы кукнувъ газъ, в-друге, а Потоцькый прыложывсь, якъ торохне, такъ винъ сердешный пукъ объ землю: тутъ його й чорты вхопылы.—Глянь,—каже Потоцькый,—кука на верби, я думавъ, що зозуля, та й встрельвъ.—Отъ панъ того жыда и розсердивсь за се на Потоцького:—Якъ,—каже,—ты осмилывсь встрельты мого жыда? хйба у тебе мало своихъ?—Бачыте, вступывся за чоловика!... Такъ Потоцькый звеливъ накласты цилисиньку хуру жыдивъ, та ще зверху и рублемъ, якъ снопы, прыгнитывъ, та й одиславъ до того пана, одпысавшы:—Не сердься, голубчыку, отъ тоби за одного цилу копу посылаю!

Бувало й таке, що де-колы, вертаючысь зъ полювання въ осинню темну ничъ, запалыть слободу, щобъ выдко було йому доругу дойхаты до своего палацу.

Разъ подобалась Потоцькому якась дуже гарна молодыця, та не пиддалась: чого вже винъ ей не дававъ, якъ бия неи не захожувавсь. Отъ чортяка и вхопывъ за сердце магната: прызвавъ до себе якогось дотепного маляра Влоха и звеливъ йому спысаты зъ тей козачкы патреть. Якъ скинчывъ Влохъ той патреть и прынисъ його до Потоцького, прывели й молодыцю. Глянувъ магнатъ на неи и на патреть,—стоять передъ нымъ, якъ дви сестры: обыдвѣ таки жъ и гарни, и смутни, и тымъ же гордымъ поглядомъ на його дывляться. Довго Потоцькый дывывся на патреть, а тамъ понуро глянувъ на козачку, та й каже:—Бачышь, якъ я поважаю твою красоту! и унуку побачать, яка ты була гарна; а за те, що твое сердце не прыклонилося до мого кохання, ты повинна смерти: колы не мени, то не доставайся жъ нико-

му!...—Выхопывъ из-за пояса пистоль, та й застрельвъ небогу!...

Такъ оттакий то бувъ дзынзвѣръ-зухъ Потоцкый!... Теперь же, якъ почувете про мою голку, то вона не здасться вамъ за брехеньку. Отъ слушайте.

Килька мьль одъ Тульчына, коло одного м а й о н т к а Потоцкого, живъ зъ жинкою, зъ дитьмы небагатый шляхтычъ, панъ Кондратовычъ. Мавъ винъ килька моргивъ земелькы, фольварочокъ, добре працювавъ и, хвалыты Господа, не прохавъ ни въ кого хлиба. Розсердився на його за щось экономя того майонтка, панъ Трыдурскый,—а кожный зъ экономивъ тежъ удававъ изъ себе Потоцкого,—та й выгнавъ бидного шляхтыча зъ жинкою, зъ дитьмы изъ власной хаты. Що робыты бидолашному шляхтычу? Не запозываться жъ йому зъ магнатомъ! Отъ винъ осидлавъ коныка та й пойхавъ соби въ Тульчынъ до самого Потоцкого, щобъ здаться на ласку и правду його ясновельможности.

Не дойизджаючы мылю до Тульчына, Кондратовычъ здалека побачывъ пойиздь Потоцкого. Самъ винъ йихавъ попереду, а за нымъ цилый шкадронъ жовниривъ, козакивъ, дойизжачыхъ, стреленныхъ и псаривъ зъ гончымы й хортамы. Дуже зрадивъ Кондратовычъ, побачывшы Потоцкого:—Се,—дума,—самъ Господь посила його мени; може винъ ласкаво мене выслушае и звелеть вернуты заграблену худобу.—Зупынувъ коня, знявъ шапку и стоить соби: не осмилывся самъ и пид'йихаты до гетьмана. Ажъ ось самъ Потоцкый шпыгнувъ коня острогамы и пидскачывъ до Кондратовыча.

— Хто й естесь?—спытавъ Потоцкый.

— Шляхтычъ, ясновельможный пане!—одвитывъ Кондратовычъ, нахыляючысь ажъ до луку.

— А машъ голке?—зновъ спытавъ Потоцкый.

Кондратовычъ вытрищывъ очи, дывыться йому у вичи, не зна, що й казаты.

— Машъ голке, гунствотъ, л'айдакъ? — грывнувъ Потоцкый и бровы нахмурывъ и почервонивъ: вже й розсердився! Такъ заразъ його чортяка и вхопывъ за сердце.

— Н и м а, ясновельможный пане,—одвитывъ Кондратовычъ.

— Н и м а?—крыкнувъ Потоцкый, ажъ зубамы заскреготавъ.— П а т ш а й,—каже, показуючы застромлену въ рукави голку, сбкру-

чену ниткою, якъ буває у кравцивъ,—пáт ш а й: я г ра б я Потоцький, коронный гетьманъ, надъ панамы панъ, ма м ь сто городивъ,—и въ мене йе голка, щобъ часомъ—розирветься—заштыты, а ты ланецъ, безштанько, и въ тебе нема?... А нуте, хлопци, дайте йому въ шкуру!

Не дали йому биссви котолупы й слова промовыты; стягли раба Божого зъ коня и почалы чухраты канчукамы; а Потоцький дывыться та прыговорюе:

— Оттакъ дурнивь вчать та на розумъ наводять! оттакъ и ты вчы и лупы ихъ власною моею рукою!

Може бъ ще бильше всыпалы небораку, такъ на його щастя схопывся зайчыкъ; отъ Потоцький покынувъ Кондратовыча и чкурнувъ за куценькымъ. Не схаменуясь бидолаха Кондратовычъ, видкиль йому й лыхо склалось; думавъ знайты защыту, правый судъ, а знайшовъ ни за що, ни про що люту кару.—Отъ тоби,—думае,—и панська правда! запозывай теперь магната до Божого суда!...—Заплакавъ сердешный и пойихавъ у Тульчынъ до своего родыча, що служывъ у Потоцького конюшымъ. Прыйихавшы, розказавъ йому усе, якъ було, якъ його Трыдурський ограбывъ, и якъ Потоцький одчухравъ.

— Яка жъ теперь у тебе думка?—пыта родычъ.

— Отъ яка,—каже Кондратовычъ,—теперь мени вже не до земелькы,—нехай вона чортамъ достається; жинку зъ дитьмы оддаю на волю Богу, а самъ—пропаду, а вже одячу дявольському сыну!

Ничого казаты, завзятый такы зъ биса бувъ и Кондратовычъ,—не зъ того десятку, що гоють свою спыну чужымы дука-тамы. Та ще, нивроку йому, и здоровый бувъ: на одну руку трьохъ бы такыхъ вклавъ, якъ Потоцький.

— Не журысь,—каже родычъ,—оддячышь, колы вже тоби такъ того схотилось; я тоби й пораду дамъ. Чы ты знаешъ ту каплычку, що въ кинци парка?

— Якъ не знаты!—одвитывъ Кондратовычъ; а самъ ажъ затрусывсь одъ радости.

— Отъ у сю жъ каплычку,—каже родычъ,—Потоцький, переґядывшысь старцемъ, що-суботы ходыть одмолювать у Почаивськои Богоматери грихы, що за тыждень назбираються. Завтра

субота; устанешъ раненько, то тамъ його й застукаешъ, якъ сотняка въ гороси, и що души твоїй схочеться, те зъ нымъ и зробышъ.

Кондратовычъ, почувшы се, якъ на свить народывся. Заразъ и выгадавъ, щбъ йому робыты. Велька радисть для чоловика—помогты тому ворогу, которого покарала злая година, а ще бильша—одячыты мбцному ворогу. Здається, караешъ його не за одного себе, а за всихъ, за все те лыхо, що винъ робыть людямя.

Ище чорты не былысь навкулачки, якъ Кондратовычъ, узявшы добрый малахай, потягъ у паркъ до каплычки. Не доходячы до неї зъ пивъ гонивъ, забрався въ гущину та й стереже Потоцького, якъ той кить мышу. Тилькы почало трошки розвяднюватся, ажъ чуе Кондратовычъ—щось залопотило; дывытсья—йде Потоцькый, такый обирваний та обшарпаний: у семяржци, ище й зъ торбою черезъ плече. Кондратовычъ и духъ прытаивъ, окомъ не змыгне; дывытсья—увйшовъ Потоцькый у каплычку и ставъ молытсья. То простягнеться крыжемъ, то кулакамы въ груды себе стусуе, то руки до-горы пидйма—жывый на небо лизе. Уставъ Кондратовычъ, ажъ трусуться—такъ йому закортило напытсья тїеи помсты. Давъ Потоцькому трошки помолытсья, а тамъ увйшовъ у каплычку, ударывъ килька поклонивъ и ставъ голосно молытсья.

— Найсвѣнтша Матка,—каже, а самъ свое дума,—пошлы усякого щастя, здоров'я, талану и довголиття дидычу нашому, ясно-вельможному пану Потоцькому за те, що винъ насъ дурнивъ вчыть и до розуму доводить! Нехай винъ и диты його панують надъ нами до кинця свиту!

Потоцькый прытулывся въ куточку и слуха, ажъ облызуеться: якъ масломъ по души його маже тїею молытвою. Заразъ признавъ, що се той шляхтычъ, которому вчора задавъ винъ швабы. Скинчывшы молытву, Кондратовычъ обернувся до Потоцького й пыта:

— А що ты тутъ робышъ, старцю?

— Молывся, вельможный пане,—одвитывъ Потоцькый, низенько вклонывшысь и затуляючысь торбою, щбъ часомъ не признавъ його шляхтычъ.

-- А машъ голке?

— Бачъ, якый розумный!—подумавъ Потоцький,—мабуть вже у його и голка йе.

— Чы маешъ голку, гунствоць, лайдакъ?—гримнувъ Кондратовычъ, вызвирывшысь на Потоцького.

— Ни ма, вельможный пане!—одвитывъ Потоцький, а самъ мерщій до дверей, думаетъ:—отъ соби на лыхо навчывъ чоловика! Щобъ не задавъ винъ мени такой прочуханкы, якъ я йому вчора.

— Ни ма?—крыкнувъ Кондратовычъ, простягуючы руку.—Ось дывысь,—каже,—я гоноровый шляхтычъ, ма мъ килька моргивъ земли, два кони, корову, чотыри свыни,—и у мене йе голка, щобъ не ходыть обирванцемъ, а ты гультапака, ланецъ, безштанько, а въ тебе нема!?

Та се кажучы, хапъ його за чубъ! Выхривъ, выхривъ, дали голову мижъ колина, ну його шмагаты малахаемъ. Шмага, шмага, а самъ прыговорюе:—Оттакъ батько нашъ Потоцький звеливъ дурнивъ вчыты та на розумъ наводыты! не я тебе бью, а бье власна його рука!—Супонывъ, супонывъ, покы винъ не зомливъ. Вдовольнывшы сердце й душу, Кондратовычъ плюнувъ на Потоцького та й пишовъ соби до родыча.

— А що?—спытавъ родычъ, побачывшы Кондратовыча.

— Знатного перегону задавъ!—каже Кондратовычъ, усмихаючысь,—буде згадуваты ту голку по суботахъ!

— Тикай же швыдче, а то щобъ винъ на шыбеныци тебе ще не провитрывъ!

— За що?... хйба жъ не самъ винъ звеливъ мени дурнивъ вчыты! Адже жъ я трощывъ не його, а старця и ще власною його рукою. Та куды жъ и тикаты одъ Потоцького? Хйба на той свить, а на симъ не сховаешся!

— Та воно такъ, тилькы гляды: ты самъ знаешъ, що у тыхъ магнатовъ така правда, якъ у цыгана сорочка: и коротка, и латана. И правда та у нихъ, якъ кый въ руци: якымъ кинцемъ схоче, тимъ и вдарыть.

Оттакъ поговоровшы, та й прислухаются, яка буде чутка про Потоцького. Ажъ ось зайшовъ до родыча зъ двору служонца та й каже, що гетьманъ вчора на полюванні трошкы застудывся та й занедужавъ.

На другой день, тилькы вернулись зъ костьола, ажъ прыбигъ козакъ.

— Чы туть,—пыта,—гостюе панъ Кондратовычъ?

— Туть,— каже родычъ,—а на що вамъ?

— Гетьманъ клыче до себе: нехай швыдче йде!

Смило пишовъ Кондратовычъ до Потоцького, думаете соби: що буде, то буде; а буде те, що Богъ дасть.

Тилькы побачывъ його Потоцькый, заразы и крыкнувъ:

— А що, чы маешъ теперъ голку?—Тилькы вже спытавъ не такъ, якъ тоди, а ласкаво, усмихаючысь.

— Маю, ясновельможный пане!—одвитывъ Кондратовычъ, показуючы голку.

Глянувъ на неи Потоцькый—неначе не бачывъ, а тамъ вже не тилькы очи—и спына бачыла ту голку.

— А чы не трапылось тоби навчыты якого небудь дурня?—пыта гетьманъ, а самъ пыльно дывыцца на Кондратовыча.

— Якъ не траплялось, ясновельможный пане!—смиливо одказавъ Кондратовычъ,—вчора у каплычци спиткавъ якогось старця и добре одшмагавъ,—довго буде згадуваты ту голку.

Тутъ Потоцькый ставъ распытуваты Кондратовыча, видкиля винъ и за чымъ прыйихавъ. Отъ винъ и розказавъ йому усе, що треба. Гетьманъ ласкаво його выслушавъ, узявъ лысть паперу, щось напысавъ та й каже:

— Возьмы сей розказъ и отдай його глупнѣму эконому, то все зробыцца, якъ тоби й не снылось!

Кондратовычъ подякувавъ гетьману, поцилувавъ полу його кунтуша и пишовъ у кантору. Тилькы прочытавъ той лысть главный эконома, якъ вытрищыцца, якъ крыкне:

Килька литъ служу його ясновельможности, а винъ менидесяты грошей не подарувавъ, а тутъ чортъ батька зна, кому й за вищо дае и гроши, и землю!

— Се жъ моя земля,—каже Кондратовычъ,—ще батькивська. Не свою дае, а ту, що панъ Трыдурськый заграбывъ!

— Росказуй—не свою!... Потоцькый звеливъ въ прыдачу до твоеи земли дать у-трое стилькы, и ще двисти дукативъ, отъ що!

— Такъ тоби жаль чужыхъ грошей, а не жаль чужои спыны? Позавчора Потоцькый всыпавъ мени двисти канчукивъ, а сьогодни одсыпавъ двисти дукативъ: такъ покуштуй перше канчукивъ, то тоди вже й завудуй ласци його ясновельможности.

Забравшы гроши и розказъ до пана Трыдурського, Кондратовычъ подякувавъ родыча за пораду и пойхавъ соби до-дому веселый и шаслыый. Хочъ спына ще не загоилась, такъ думка жъ и сердце вже не щемило

Не прошло й тыжня писля того, якъ пойхавъ Кондратовычъ, прыбигъ панъ Трыдурський до Потоцького, и пуць йому въ ноги.

— Змылуйся, я с неосвицѣный пане,—заголосоувъ:—п ся кривъ, гунствотъ Кондратовычъ вику мени збавывъ, до полу-смерты зашмагавъ канчукамы, трохы головы не видкрутывъ зъ чубомъ.

— За вищо?—спытавъ Потоцький.

— Чорты його батька знаютъ, за вищо! Стривъ мене одного у лиси та й пыта:—машъ голке?—Нема, кажу. А винъ якъ крыкне:—Ахъ ты голодрабець! патшай,—каже, показуючы застромлену у рукави голку,—я зъ ласкы пана Потоцького обыватель, а ты наймытъ, прыплентачъ, и въ тебе нема?—За чубъ мене, стягъ зъ коня и давай троштыты. Та ще й прыговорюе:—Оттакъ батько нашъ Потоцький звеливъ дурнивъ вчыты та на розумъ наводыты! не я тебе бью, а бье його власна рука!

Панъ Трыдурський думавъ, що Потоцький, почувшы се, розлютується и звелытъ повисыты Кондратовыча, а Потоцькому и байдуже: регочеться соби, ажъ за жывить береться. Трыдурський, щобъ його розжалобыты, росказуе, яка важка рука у Кондратовыча. А Потоцький ще гиршъ сміеться, ажъ нижкамы дрыга та регочеться. Де бъ то йому не знаты, яка тамъ рука у Кондратовыча! Дали, якъ натишывся в-волю, и пыта пана Трыдурського.

— А въ якій ты школи вчывся?

— Въ Мынжырицькій, у піяривъ, ясновельможный пане,—каже панъ Трыдурський.

— А якъ ты добре вчывся и слухавъ своихъ науцыцѣливъ, чы була тоби за се яка вынаграда?

— Якъ же! патеры вишала мени на ланцюжку мидну бляшку, а маты годувала марципанамы зъ мыгдаламы.

— Ну, якъ вернешся жъ въ майонтекъ, то заразъ одишлы Кондратовычу сто дукативъ за те, що винъ добрый учень.

Панъ Трыдурський почавъ бувъ сперычатъся, такъ куды! Потоцького не переспорышъ: що винъ разъ сказавъ, то такъ и буде.

Його воля усимъ законъ, винъ и самъ їй кланяється, якъ той хлопъ панови.

Довго втишались тією голкою. Далась вона не одному въ знаку, не одного шпыгнула. Було, якъ хто хоче оддячыты свому ворогови, то ї присикається до його:—чы маешъ голку?—Якъ нема, то ї бѣе и товче його. А жалуваться до Потоцького хочъ не ходы: посміється, ще ї грошей дасть тому, хто бѣе. Було, якъ одъ чорта хрестомъ, такъ одъ ледачого чоловика, одъ якого небудь прочвары, оборонялись тією голкою. Хто бѣ куды не йихавъ, то хлиба не визьме на дорогу, а вже голку застромыть у рукавъ.

